

آموزش کارآفرینی برای دانستن، انجام دادن و بودن در دوره ابتدایی با رویکرد تلفیقی

محمد عزیزی^{1*}، نگار مختاری²

1. استادیار دانشکده کارآفرینی دانشگاه تهران

2. کارشناس ارشد مدیریت کارآفرینی، دانشگاه تهران

تاریخ دریافت: 1396/5/24

تاریخ پذیرش: 1396/8/29

چکیده

آموزش کارآفرینی جزء جدانشدنی هر نظام آموزشی است. با وجود اهمیت این موضوع در زمینه آموزش کارآفرینی در دوره دبستان، به ویژه در کشورهای در حال توسعه، مطالعه چندانی انجام نشد است. این پژوهش به دنبال آن است تا محتوای برنامه درسی کارآفرینی دوره ابتدایی را با استفاده از رویکرد تلفیقی شناسایی کند. تحقیق اکتشافی حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر گردآوری داده‌ها و اطلاعات از نوع کیفی است. جامعه آماری در این پژوهش متخصصان برنامه‌ریزی درسی و خبرگان آموزش کارآفرینی و کارشناسان تعلیم و تربیت می‌باشند که تحصیلات یا تجربه مرتبط با کارآفرینی و یا مفاهیم کارآفرینی داشته‌اند. برای گردآوری اطلاعات از مصاحبه نیمه ساختار یافته با 14 نفر از خبرگان استفاده شده است. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی از کدگذاری باز و محوری به وسیله نرم افزار اطلس تی نسخه 6 استفاده شده است. براساس یافته‌های پژوهش، محتوا و فعالیت‌های مرتبط با دانستن از جمله آشنایی با مشاغل، مفهوم پول، سواد مالی، شناخت محصولات جدید؛ انجام دادن شامل: فعالیت‌های یادگیری گروهی، انجام محاسبه‌های مالی، ارایه محصولات، برگزاری بازارچه و کارآفرینانه بودن شامل علاقه‌مندی به مسیر شغلی کارآفرینانه، در درس دوره ابتدایی استخراج شده است.

واژه‌های کلیدی: آموزش کارآفرینی، برنامه درسی تلفیقی، دوره ابتدایی، انجام دادن، دانستن، بودن

مقدمه

مفهوم کارآفرینی به عنوان یک حوزه مطالعاتی از سال 1960 مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. از آن سالها تا به امروز در بسیاری از کشورها پژوهش‌های زیادی برای معرفی، آموزش و پژوهش‌های کارآفرینی از سوی محققان انجام شده است. کارآفرینان افرادی هستند که ایده‌های جدید دارند، فرصت‌ها را تشخیص می‌دهند و آن‌ها را با در نظر گرفتن خطر شروع یک کسب‌وکار به ارزش افزوده برای اجتماع تبدیل می‌کنند. آن‌ها منبع اصلی رشد اقتصادی و توسعه اجتماعی هستند (Holt, 1992; Hatten, 1997). در الگوی دیده‌بان جهانی کارآفرینی آموزش کارآفرینی به عنوان یکی از عوامل محیط مساعد برای کارآفرینی در نظر گرفته شده است (آراستی و همکاران، 1393). از سوی دیگر پژوهش‌های گذشته نشان از آن دارد که کارآفرینی یک مهارت قابل یادگیری است و خلاقیت و نوآوری را می‌توان پرورش داد (Fayolle, 2005). در واقع با آموزش کارآفرینی می‌توان ویژگی‌های شخصیتی که کارآفرینان را به سوی کارآفرین شدن سوق می‌دهد در افراد ایجاد و تقویت کرد. آغاز آموزش کارآفرینی از دانشگاه و تدریس دانش کارآفرینی بوده است، این در حالی است که اکثر این ویژگی‌ها مربوط به نگرش و مهارت افراد بوده و در سنین پایین شکل می‌گیرد. اما این موضوع اغلب در نظام آموزشی نادیده گرفته شده است. آموزش کارآفرینی در برنامه درسی مدارس موجب غنی‌سازی تجارب یادگیری فراگیرندگان، افزایش ایجاد کسب‌وکارهای جدید توسط دانش‌آموزان، ارتقای مهارت‌های شغلی و مدیریت کسب‌وکار، افزایش ارتباط بین مدارس و صنعت و ایجاد فرصتی برای آزمون محتوا و روش‌های تدریس کارآفرینی می‌شود (Faoite etal, 2006). برای پرورش کارآفرین، می‌توان کارآفرینی را به عنوان یک درس جداگانه در برنامه درسی قرار داد یا آن را با دروس حاضر این دوره تلفیق کرد و دانش‌آموزان را به طور غیرمستقیم به سوی کارآفرین شدن سوق داد. زمان ایده‌آل برای یادگیری اصول کارآفرینی برای ایجاد نگرش مثبت نسبت به کارآفرینی در سال‌های کودکی و نوجوانی است (Gasse, 1985; Filion, 1994). بیشتر کشورهای اروپایی در مقطع ابتدایی به وضوح از رویکردهای میان برنامه‌ای و موضوعی برای آموزش کارآفرینی در سطح ابتدایی استفاده می‌کنند. در این رویکرد به جای اینکه آموزش کارآفرینی به عنوان یک موضوع خاص مورد توجه قرار گیرد به صورت برنامه‌های طولی، عرضی و میان برنامه‌ای در نظر گرفته می‌شود. در بیشتر کشورها کارآفرینی به عنوان بخشی از علوم اجتماعی مانند تاریخ، سیاست‌گذاری و دولت، علوم مدنی و سایر علوم تدریس می‌شود (European Commission, 2016).

در سند برنامه درسی ملی ایران به موضوع کارآفرینی به عنوان "حوزه تربیت و یادگیری کار و فناوری" اشاره شده است. در واقع برای رسیدن به رشد اقتصادی نیاز به شهروندانی کارآفرین بوده و رسیدن به این مسأله در گرو آموزش‌ها و زیرساخت‌های مناسب است که از دوره ابتدایی آغاز می‌شود. لازمه پرورش شایستگی‌های کارآفرینی توجه به ابعاد دانش، نگرش و مهارت است (عزیزی و همکاران، 1392). از طرفی با توجه به اینکه هدف از آموزش کارآفرینی به کودکان ایجاد خلاقیت، نگرش کارآفرینانه و تغییر طرز تفکر آن‌ها نسبت به این مقوله می‌باشد؛ شایسته‌تر است که در برنامه درسی این اهداف به صورت تلفیقی و ترکیبی با دروس حاضر در نظر گرفته شود و محتوای کتب حاضر به گونه‌ای طراحی شود که ویژگی‌هایی از قبیل اعتماد به نفس، خلاقیت، حل مسأله، ابتکار، ارتباطات را در کودکان به وجود آورده و یا تقویت کند. علاوه بر آن با توجه به تأکید در برنامه درسی ملی و سند تحول آموزش و پرورش و اهداف دوره ابتدایی چگونگی ارائه موضوعات کارآفرینی در این دوره مشخص نیست (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، 1390 و برنامه درسی ملی، 1391).

با توجه به اهمیت و نقش کارآفرینی در زندگی افراد و تأثیر آن در جامعه اگر به مسأله آموزش کارآفرینی در دوره ابتدایی به روش اصول برنامه‌ریزی درسی توجه نشود، محتوا و روش آموزشی مناسب با آن هم مشخص نخواهد شد و در سطوح فردی، سازمانی و اجتماعی نتایج و دستاوردهای مورد نظر کارآفرینی به دست نخواهد آمد. این پژوهش به دنبال این است که محتوای برنامه درسی آموزش کارآفرین در دوره دبستان را به روش مبتنی بر برنامه‌ریزی درسی تلفیقی تدوین کند به طوری که نظام آموزشی مجبور به افزودن درس جدیدی با عنوان کارآفرینی به دروس این دوره نباشد بلکه مفاهیم کارآفرینی با دروس حاضر تلفیق شده و به صورت غیرمستقیم این اهداف آموزشی یعنی دانستن، انجام دادن و بودن را برآورده کند. از این رو با توجه به تعدد دروس در دوره ابتدایی و همین‌طور ماهیت کارآفرینی این پژوهش در پی آن است که محتوای برنامه درسی کارآفرینی در دوره ابتدایی را با استفاده از رویکرد تلفیقی تدوین کند. حال این سوال مطرح می‌شود که چه مطالبی در کلاس‌های درسی دوره دبستان می‌توانند دانستن، انجام دادن و کارآفرینانه بودن را در افراد توسعه دهند؟

مبانی نظری و مروری بر پیشینه تحقیق

تعریف آموزش کارآفرینی

آموزش کارآفرینی به دنبال فراهم کردن دانش، مهارت و انگیزه برای دانش آموزان است تا در محیط‌های مختلف، موفقیت کارآفرینانه آن‌ها را تقویت کند (European Commission, 2012).

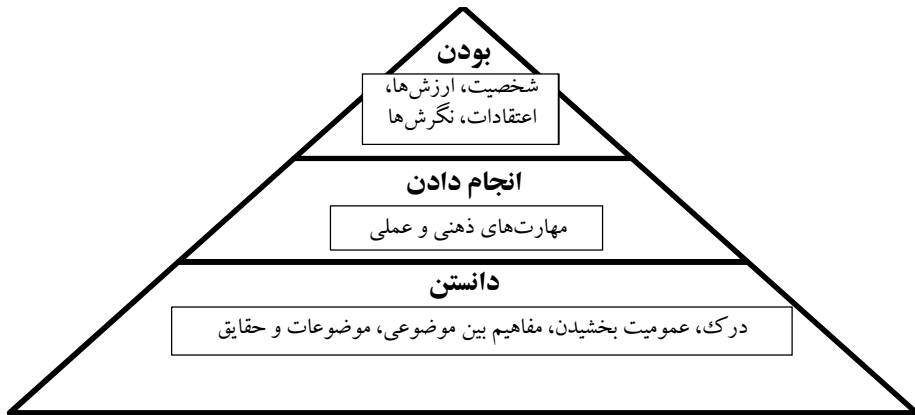
آموزش کارآفرینی در دوره ابتدایی

آموزش کارآفرینی در دوره ابتدایی بیش از تمرین برای شروع یک کسب‌وکار است. کارآفرینی یک طرز تفکر¹ است. همان‌طور که نگرش‌ها در این دوره‌های آغازین شکل می‌گیرد، آموزش کارآفرینی می‌تواند به دانش‌آموزان این دوره کمک کند تا طرز تفکر کارآفرینانه آن‌ها نیز پرورش یابد. بنسزاک پیشنهاد می‌کند که آموزش کارآفرینی در سطوح دبستان با هدف افزایش عزت نفس، جرأت‌ورزی، نوآوری و پذیرش مسئولیت‌ها انجام شود. در حقیقت اهداف آموزش کارآفرینی در دوره دبستان شامل مهارت‌ها و نگرش‌هایی می‌شود که طرز فکر کارآفرینانه دانش‌آموزان را از طریق روش‌های مبتنی بر کنجکاوی کودکان تقویت کند. به‌عنوان مثال دانش‌آموزان از خود اشتغالی و کارآفرینی به‌عنوان یک گزینه موجود برای آینده شغلی آن‌ها آگاه می‌شوند. یاددهی و یادگیری برای ایجاد و تقویت روح کارآفرینانه افراد شامل انتقال دانش، مهارت و نگرش و ویژگی‌های فردی است که برای سن و سطح دانش‌آموزان جوان مناسب باشد (Paço & Palinhas, 2011).

برنامه درسی تلفیقی و طراحی آن

برنامه تلفیقی، آموزشی است که سازمان‌بندی آن با استفاده از خطوط موضوعی متنوع و متفاوت انجام می‌شود و از طریق تلفیق موضوع‌های درسی گوناگون روی زمینه‌های وسیع‌تر مطالعه سرمایه‌گذاری می‌کند (Shoemaker, 1989). این تعریف یادگیری و یاددهی را به‌صورت یک کل می‌بیند که منعکس‌کننده دنیای واقعی معلم و شاگرد است. به‌طور کلی آموزش تلفیقی آن نوع

آموزشی است که دانش‌آموزان با استفاده از چند موضوع درسی اطلاعات متنوع، مختلف و گسترده‌ای را درباره یک موضوع مشخص یا جنبه‌های خاصی از محیط خود به دست می‌آورند (Lake, 2000). به منظور طراحی چارچوب، مریبان باید به سه سوال اصلی در مورد آموزش پاسخ دهند: 1- مهم‌ترین چیزی که دانش‌آموزان باید بدانند چیست (دانستن)؟ 2- مهم‌ترین چیزی که دانش‌آموزان باید بتوانند آن را انجام دهند چیست (مهارت)؟ و 3- ما می‌خواهیم چه نوع دانش‌آموزانی داشته باشیم (نگرش و بینش)؟ پاسخ به این پرسش‌ها منجر به ایجاد چارچوب دانستن / انجام دادن / بودن خواهد شد. این چارچوب برای کار میان موضوعی برای یک رشته مفید است. مفهوم اصلی ما از چارچوب دانستن / انجام دادن / بودن در شکل 1 نشان داده شده است (Drake and Burns, 2004).

شکل 1. چارچوب اصلی دانستن، انجام دادن، بودن

در شکل شماره 1 دراکه از مثلث استفاده کرده است تا اندازه و جایگاه هر طبقه را نشان دهد. با دقت در این شکل درمی‌یابیم که مدل فوق‌الهام گرفته از طبقه‌بندی اهداف آموزشی بلوم¹ می‌باشد. "دانستن" بزرگ‌ترین طبقه در چارچوب است که همان اهداف در حوزه شناختی مدل بلوم هستند. "انجام دادن" کوچک‌تر است و دربرگیرنده حوزه مهارتی مدل بلوم بوده و با فعالیت‌های بدنی - روانی توأماً سروکار دارد. "بودن" شامل نگرش‌ها، اعتقادات و اعمالی هستند که از دانش‌آموزان انتظار می‌رود از خود نشان دهند و همان حوزه عاطفی در

1. Bloom's taxonomy

طبقه‌بندی بلوم است. آموزش شخصیت، آموزش دموکراسی، آموزش به تمام دانش‌آموزان و عادات ذهنی روش‌هایی هستند که معلمان به بودن نسبت می‌دهند. بودن کوچک‌ترین و جدال‌آمیزترین طبقه است (Drake and Burns, 2004).

مروری بر ادبیات و پیشینه تحقیق

اکثر پژوهش‌های پیشین در مورد آموزش کارآفرینی بر روی برنامه درسی دانشگاهی تمرکز داشته‌اند اما در سال‌های اخیر دوره‌های آموزشی کارآفرینی نه تنها جای خود را در بستر دروس دانشگاهی و در رشته‌های مختلف باز کرده، بلکه در دوره‌های مختلف تحصیلی از ابتدایی تا دبیرستان نیز مورد توجه قرار گرفته است. در این راستا کمیسیون اروپا به همراه دولت نروژ کنفرانسی در مورد آموزش کارآفرینی در اسلو برگزار کرد. هدف از این کنفرانس تبادل تجربه‌ها و بحث در مورد ارتقا آموزش کارآفرینی در سطح مدارس بود. همچنین در سال 2012 کمیسیون اروپا گزارشی در مورد آموزش کارآفرینی در مدارس کشورهای اروپایی منتشر کرد که نشان‌دهنده اهمیت آموزش کارآفرینی در دوره ابتدایی و متوسطه بود و نظام آموزشی کشورهای عضو را از این لحاظ تجزیه و تحلیل کرده بود (European Commission, 2012). پژوهش فوق نشان می‌دهد که در آموزش ابتدایی نزدیک به $\frac{2}{3}$ کشورهای اروپایی (یا مناطق داخل این کشورها) به‌وضوح آموزش کارآفرینی را به‌صورت غیرمستقیم به رسمیت می‌شناسند و در این کشورها رویکرد برنامه درسی ترکیبی و تلفیقی به کار گرفته می‌شود. طبق این رویکرد به جای اینکه برنامه درسی آموزش کارآفرینی به‌عنوان یک موضوع جداگانه مورد توجه قرار گیرد موضوعات کارآفرینی به‌عنوان برنامه درسی افقی یا ترکیبی بیان می‌شود که بخشی از ارزش‌ها و شایستگی‌ها از طریق موضوعات و فعالیت‌های برنامه درسی توسعه می‌یابند. بسیاری از کشورهای اروپایی دستاوردهای خاصی برای آموزش کارآفرینی با رویکرد تلفیقی تعریف کرده‌اند که جنبه‌های متفاوتی از سه بعد نگرش، دانش و مهارت کارآفرینانه را پوشش می‌دهد. برای مثال در سال 2003 راهبرد آموزش ملی لیتوانی به روشنی به آموزش کارآفرینی اشاره کرد. بریتانیا و نروژ در سال 2004 همین کار را انجام دادند. کشورهای دیگر اروپا در سال 2007 و به‌ویژه در سال 2009 این راهبردها را وضع کردند و چندین کشور اخیراً به وضع راهبردها اقدام کرده‌اند (کمیسیون اروپا، 2012). مطالعات و بحث‌ها منجر به این نتیجه‌گیری شده است که در مدارس

ابتدایی و متوسطه که هدف انتقال مهارت‌هاست، روح کارآفرینی باید در تمام دروس و موضوعات علمی تدریس شود (European Commission, 2006).

تانیا و همکاران (2017) در تحقیق‌شان نشان دادند که چنانچه دانش‌آموزان مباحث پیچیده علمی را به صورت تلفیقی آموزش ببینند یادگیری بهتر و اثرگذارتری خواهند داشت.

گون با بررسی و تحلیل نظام آموزش و پرورش ترکیه در مقطع دبستان درباره دروس‌های علوم زندگی، زبان ترکیه‌ای، علوم اجتماعی، ریاضیات، علوم و فناوری و مقایسه آن با ویژگی‌های کارآفرینانه به دست آمده از ادبیات پژوهش پرداخته است. پژوهش گون نشان می‌دهد که این آموزش‌ها در ایجاد و توسعه برخی ویژگی‌های کارآفرینانه مفید بوده اما در زمینه ایجاد برخی ویژگی‌ها ناکارآمد است (Güven, 2009).

سابقه آموزش کارآفرینی در آموزش و پرورش

آموزش کارآفرینی از اوایل دهه 70 شمسی وارد شاخه کاردانش آموزش و پرورش شده است. در شاخه کاردانش درسی با عنوان کارآفرینی تعریف شده است که همه هنرجویان آن را می‌گذرانند. از آن زمان تاکنون کتاب این درس چندبار بازبینی و اصلاح شده است. کتاب اول توسط محمداواد آیت‌اللهی و عباس صدری نوشته شده و سرفصل‌های آن عبارتند از: 1- آشنایی با کارآفرینی و فلسفه آن؛ 2- برنامه‌ریزی خودسازی برای کارآفرینان؛ 3- آشنایی با تهیه طرح تأسیس، راه‌اندازی و اداره یک واحد تولیدی و خدماتی کوچک؛ 4- مدیریت کارآفرین؛ 5- آشنایی با برنامه‌ریزی امور مالی و اصول مفاهیم حسابداری برای واحدهای کوچک تولیدی و خدماتی و 6- آشنایی با اصول و مفاهیم بازرگانی. از سال 1383 کتاب کارآفرینی دیگری برای آموزش و پرورش توسط محمود احمدپور داریانی و محمد عزیزی تألیف شد که فهرست مطالب آن عبارتند از: 1- موفقیت؛ 2- برنامه‌ریزی مسیر شغلی؛ 3- شناخت انواع کسب‌وکار؛ 4- کارآفرینی؛ 5- اصول راه‌اندازی کسب‌وکار؛ 6- بازاریابی؛ 7- خلاقیت؛ 8- جایگاه مشتری و ویژگی‌های مشتری خوب؛ 9- امور مالی کسب‌وکار؛ 10- مدیریت کسب‌وکار؛ 11- طرح کسب‌وکار؛ و دارای پیوست‌هایی درباره تجربیات زندگی کارآفرینان ایرانی و نمونه طرح کسب‌وکار است (عزیزی و احمدپور، 1392). از سال 1396 درس کارآفرینی برای همه دانش‌آموزان دوره دبیرستان پیش‌بینی شده است.

روش‌شناسی

در این پژوهش از رویکرد کیفی استفاده شده است. این رویکرد در پژوهش حاضر روش تحلیل محتوای کیفی و از نظر هدف کاربردی می‌باشد. در این پژوهش ابتدا داده‌های کیفی با استفاده از ابزار مصاحبه نیمه ساختاریافته گردآوری شده و سپس با استفاده از نرم‌افزار اتلس تی کدگذاری شده است. جامعه آماری این پژوهش شامل سه گروه: 1. متخصصان برنامه‌ریزی درسی؛ 2. خبرگان آموزش کارآفرینی و 3. کارشناسان تعلیم و تربیت بوده است (جدول 1). در این پژوهش نمونه‌گیری به صورت غیرتصادفی هدفمند و راهبردی بوده و نمونه‌گیری تا زمان رسیدن به اشباع نظری¹ ادامه یافته و منطق کفایت داده‌های جمع‌آوری شده به‌عنوان حد کامل بودن داده‌ها است. در این تحقیق پژوهشگر پس از 14 مصاحبه به این نتیجه رسید که پاسخ‌های داده شده در مصاحبه‌ها به اندازه‌ای به همدیگر شباهت دارند که منجر به تکراری شدن پاسخ‌ها شده و داده‌های جدیدی در آن‌ها وجود ندارد. بنابراین تعداد مصاحبه‌ها تا 14 نفر به کفایت داده‌ها رسید. کیفیت داده‌ها با مقایسه ادبیات نظری و دیدگاه‌های افراد صاحب‌نظر و دریافت بازخورد از مصاحبه‌شوندگان درباره تحلیل یافته‌ها تعیین شده است. نمونه‌ای از سوالات مصاحبه در راستای مدل پژوهش تدوین شد: 1- کدامیک از دروس حال حاضر ابتدایی می‌تواند دانش‌آموزان را با دنیای کسب‌وکار و همچنین فرصت‌های شغلی آشنا کند؟ و محتوای این دروس باید به چه صورت باشد؟ 2- در دوره ابتدایی دانش‌آموزان باید چه نوع مهارت‌های اقتصادی داشته باشند و در کدام دروس باید گنجانده شوند؟ دروس حال حاضر چگونه باید این مهارت‌ها را در دانش‌آموزان ایجاد کند؟ 3- در چه دروسی می‌توان خلاقیت و نوآوری دانش‌آموزان را توسعه داد؟ روش‌های تدریس باید به چه شکل تدوین شوند؟ 4- در چه دروسی می‌توان مهارت‌های ارتباطی دانش‌آموزان را توسعه داد؟ محتوای این دروس باید به چه شکل باشد؟ 5- در چه دروسی می‌توان مهارت برنامه‌ریزی دانش‌آموزان را توسعه داد؟ محتوای این دروس باید به چه شکل باشد؟ 6- در چه دروسی و توسط چه محتوایی می‌توان اعتماد به نفس و ریسک‌پذیری دانش‌آموزان را تقویت کرد؟ 7- در دروس ابتدایی چگونه می‌توان دانش‌آموزان را به کسب‌وکار علاقه‌مند کرد؟ پس از گردآوری داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه ساختاریافته و تنظیم آن به صورت نوشتاری، چندین بار به دقت متن‌ها بازنگری شده و در این راستا با استفاده از حاشیه‌نویسی و یادداشت‌گذاری در کنار متن‌ها بخش‌هایی از

این متن نوشتاری مثل عبارت یا جمله انتخاب که حاوی اطلاعات است مشخص شده و هر بخش به صورت یک کد در نرم افزار ATLAS t انتخاب و سپس تجزیه و تحلیل شده است. به طور کلی، روش های تجزیه و تحلیل مورد استفاده در این تحقیق شامل 3 مورد می شود: 1- تشخیص و کدگذاری مفاهیم (کدگذاری باز)؛ 2- تشخیص و کدگذاری مقوله های به دست آمده از مفاهیم (کدگذاری محوری)؛ و 3- دسته بندی مقوله ها بر مبنای بعدهای تحقیق یا مدل مفهومی تحقیق به همراه فراوانی هر مقوله. اعتبار داده های کیفی از طریق تعریف دقیق جامعه آماری، انتخاب درست نمونه تحقیق و طراحی پرسش های مصاحبه بر اساس پژوهش های پیشین محقق شده است. کیفیت ابزار نیز با بازبینی و اصلاح پرسش های مصاحبه پس از انجام سه مصاحبه اولیه تأیید شد. برای اطمینان از پایایی نیز مصاحبه ها تا اشباع نظری ادامه یافت.

یافته ها

توصیف جمعیت شناختی

جدول 1- اطلاعات جمعیت شناختی مصاحبه شوندگان تحقیق را نشان می دهد.

جدول 1. اطلاعات جمعیت شناختی مصاحبه شوندگان

کد مصاحبه شونده	تحصیلات یا تجربیات مرتبط	تحصیلات	جامعه آماری
I1	11 سال سابقه در تألیف کتاب های درسی دوره ابتدایی	دکتری	متخصصان برنامه ریزی درسی
I2	16 سال سابقه در تألیف کتاب های درسی دوره ابتدایی	کارشناسی ارشد	
I3	8 سال سابقه در تألیف کتاب های درسی دوره ابتدایی	دکتری	
I4	10 سال سابقه در تألیف کتاب های درسی دوره ابتدایی	دکتری	
I5	4 سال سابقه در تألیف کتاب های درسی دوره ابتدایی	دکتری	
I6	5 سال سابقه در تألیف کتاب های درسی دوره ابتدایی	دکتری	
I7	8 سال سابقه در تألیف کتاب های درسی دوره ابتدایی	کارشناسی ارشد	خبرگان آموزش کارآفرینی
I8	پژوهشگر حوزه آموزش کارآفرینی	دکتری	
I9	پژوهشگر حوزه آموزش کارآفرینی	دکتری	
I10	مدیر موسسه آموزش کارآفرینی و خلاقیت به کودکان	کارشناسی ارشد	کارشناسان تعلیم و تربیت
I11	برگزارکننده دوره های آموزش کارآفرینی به کودکان	کارشناسی ارشد	
I12	گروه مدیریت و برنامه ریزی آموزشی	دکتری	
I13	استاد دانشگاه و تحصیل در زمینه روانشناسی کودک	دکتری	
I14	تحصیل در زمینه روانشناسی و آموزش به کودکان	کارشناسی ارشد	

مصاحبه‌شوندگان این پژوهش 8 نفر مرد و 6 نفر زن بوده‌اند و همان‌طور که از جدول فوق پیداست، 9 نفر از آن‌ها دارای مدرک دکتری و 5 نفرشان دارای مدرک کارشناسی ارشد هستند. همچنین 7 نفر سابقه مشارکت در تدوین کتب دوره دبستان بودند و در زمینه تدوین محتوا و روش‌های تدریس دارای تخصص و تجربه می‌باشند. دسته دوم خبرگان آموزش کارآفرینی هستند که هم تحصیلات مرتبط با آموزش کارآفرینی داشته و هم دارای تجربه عملی در زمینه تدریس کارآفرینی هستند. دسته سوم کارشناسان تعلیم و تربیت هستند که در زمینه روانشناسی کودک پژوهش کرده و در زمینه آموزش به کودکان برای این پژوهش حاوی اطلاعات ارزشمندی هستند. محتوای آموزش کارآفرینی شامل ابعادی بوده و این ابعاد نیز دارای زیرمجموعه‌هایی است که آن ابعاد را تبیین می‌کنند. شکل 2 نتایج کدگذاری مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد.

شکل 2، شبکه اصلی کدگذاری داده‌های مصاحبه‌شوندگان را نشان می‌دهد یافته‌های کیفی تحقیق را می‌توان در قالب شکل بالا و در نرم‌افزار اتلس تی نشان داد. همان‌گونه که در شکل پیداست، سه بعد اصلی محتوا (Content) یعنی دانستن (know)، مهارت/انجام دادن (skill) و نگرش/بودن (atti) محتوا هستند. بعد دانستن از دو مقوله اصلی دنیای کار (work) و فرصت‌های شغلی (work oppr) تشکیل شده است. همچنین بعد مهارت از چهار مقوله اقتصاد و سواد مالی (financial)، خلاقیت و ابتکار (creativity)، ارتباط (relation) و برنامه‌ریزی (planning) تشکیل شده است و بعد نگرش از یک مقوله خودآگاهی و اعتماد به نفس (selconfi). با توجه به مقوله‌های ابعاد محتوای آموزش کارآفرینی برای دوره ابتدایی در 6 درس، محتوای کارآفرینانه شناسایی شد. این دروس عبارتند از: ریاضی (math)، فارسی (pers)، علوم (scin)، مطالعات اجتماعی (sicio)، تفکر و پژوهش (think) و همچنین کار و فناوری (tech). شماره‌های شبکه‌های جزئی کدگذاری‌های انجام شده به صورت مجزا در ادامه توضیح داده شده است.

ابتدا شبکه اصلی که شامل ابعاد اصلی محتوای کارآفرینانه است شماره 1 در شکل ارائه شده است. شبکه اول کدگذاری از سه بعد دانستن، مهارت و نگرش تشکیل شده و هر کدام از این ابعاد جزئی از محتوای آموزش کارآفرینی هستند.

شماره 2 در شکل نشان دهنده شبکه کدهای بُعد مهارت و انجام دادن است. با توجه به توضیحات قبلی این بُعد از چهار مقوله اقتصاد و سواد مالی، خلاقیت، ارتباط و برنامه‌ریزی تشکیل شده است.

شماره 3 در شکل نشان دهنده شبکه کدهای مقوله دانستن است. مقوله‌های اصلی دانستن شامل دنیای کسب و کار و فرصت‌های شغلی است.

شماره 4 در شکل نشان دهنده شبکه کدهای بُعد نگرش و بودن است. مقوله‌های بُعد نگرش اعتماد به نفس، ریسک‌پذیری و علاقه‌مندی به کسب و کار است. در ادامه با توجه به مقوله‌های اصلی و دروس پایه ششم ابتدایی محتوای آموزش کارآفرینی با توجه به کدگذاری مصاحبه‌ها شناسایی شده است.

شماره 5 در شکل نشان دهنده محتوای کارآفرینی درس ریاضی است. با توجه به مصاحبه‌های انجام شده خبرگان حوزه در درس ریاضی برای مقوله دنیای کار آشنایی با مفاهیم سود و زیان، مشکلات مالی، آشنایی با مفهوم پول و حل مسائل مالی را به عنوان محتوای آموزش کارآفرینی بیان کردند. برای مقوله فرصت‌های شغلی فرصت‌های شغلی مرتبط با تخصص مربوط به این رشته را مدنظر قرار دادند. برای بُعد مهارت و اقتصاد و سواد مالی محاسبه قیمت تمام شده محصول و سود را به عنوان محتوای آموزش کارآفرینی بیان کردند و برنامه‌ریزی از طریق ریاضی را در مقوله برنامه‌ریزی عنوان کردند. در نهایت در بُعد نگرش و مقوله خودآگاهی و اعتماد به نفس حل مسائل هوش را به عنوان محتوای آموزش کارآفرینی بیان کردند.

عدد شماره 6 نشانگر درس فارسی برای مقوله دنیای کار نوشتن در مورد فرصت‌های شغلی است. داستان زندگی کارآفرینان موفق، استفاده از ضرب‌المثل مرتبط با مفاهیم کار، حکایت‌های مرتبط با کار را به عنوان محتوای آموزش کارآفرینی بیان کردند. برای مقوله فرصت‌های شغلی، فرصت‌های شغلی مرتبط با تخصص مربوط به این رشته را مدنظر قرار دادند. برای بُعد مهارت و مقوله اقتصاد و سواد مالی نگارش مالی و حسابداری را به عنوان محتوای آموزش کارآفرینی مدنظر قرار دادند و پرورش تخیل از نوشتن در مورد کسب و کار

را در مقوله خلاقیت و ابتکار عنوان کردند. بحث راجع به تجارب خرید خانواده‌ها در مقوله ارتباط قرار گرفت و در نهایت در بُعد نگرش و مقوله خودآگاهی و اعتماد به نفس بررسی و نقد داستان‌های آموزنده را به عنوان محتوای آموزش کارآفرینی بیان کردند.

عدد شماره 7 در شکل نشان‌دهنده محتوای کارآفرینی درس علوم است. در درس علوم و در بُعد دانستن، مقوله دنیای کار بررسی سیر تکامل فناوری‌های عمده مانند برق، دیجیتالی و اینترنت می‌تواند به عنوان محتوای کاربردی در درس علوم باشد و در مقوله فرصت‌های شغلی، فرصت‌های شغلی مرتبط با تخصص مربوط به این رشته می‌تواند به عنوان محتوایی کارآفرینانه در این زمینه آموزش داد. در بُعد مهارت و مقوله خلاقیت و ابتکار آزمایش‌هایی که خلاقیت کودکان را تقویت می‌کند، می‌تواند مورد توجه قرار گیرد و در نهایت بررسی زندگی اجتماعی حیوانات در مقوله برنامه‌ریزی از جمله محتوای مناسب برای آموزش کارآفرینی شناسایی شد.

عدد شماره 8 در شکل نشان‌دهنده شبکه کدهای محتوای کارآفرینانه درس تفکر و پژوهش است. در بُعد دانستن و مقوله دنیای کار تجزیه و تحلیل موفقیت یا شکست خود در رایه کالا یا خدمت و لیست کردن وظایف کارکنان یک کسب و کار می‌تواند محتوای آموزش کارآفرینی در درس تفکر و پژوهش باشد و بحث کردن در مورد سبک زندگی افراد در مقوله فرصت‌های شغلی قرار می‌گیرد. رایه پوستر و آگهی در مورد محصول یا خدمت در بُعد مهارت و مقوله اقتصاد و سواد مالی قرار می‌گیرد و محتوای آموزش کارآفرینی در مقوله خلاقیت و ابتکار. مثلاً یک مشکل یا مسأله کسب و کار مطرح می‌شود سپس از دانش‌آموزان خواسته می‌شود تا راه‌حل ارائه کنند. تمرین برنامه‌ریزی شخصی در مقوله مهارت برنامه‌ریزی قرار می‌گیرد و در نهایت پژوهش در زمینه ابعاد مدل کسب و کار محتوایی است که می‌تواند نگرش دانش‌آموزان را در مقوله خودآگاهی و اعتماد به نفس بهبود دهد.

عدد شماره 9 در شکل نشان‌دهنده محتوای کارآفرینی درس مطالعات اجتماعی است. در بُعد دانستن و مقوله دنیای کار، آشنایی با مشاغل مختلف یک کسب و کار خاص می‌تواند به عنوان محتوای آموزش کارآفرینی در درس مطالعات اجتماعی مدنظر قرار داده شود و در مقوله فرصت‌های شغلی، فرصت‌های شغلی مرتبط با تخصص مربوط به این رشته محتوای

آموزش کارآفرینی می‌تواند باشد. همچنین بررسی اجتماعی بحران‌های مالی جهانی محتوای آموزش کارآفرینی در بُعد مهارت و مقوله اقتصاد و سواد مالی است. در نهایت بررسی اجمالی تحولات اجتماعی در جهان می‌تواند محتوای آموزش کارآفرینی برای تقویت نگرش دانش‌آموزان باشد.

عدد شماره 10 در شکل یافته‌های پژوهش در زمینه محتوای آموزش کارآفرینی در درس کار و فناوری در بُعد دانش و مقوله دنیای کار معرفی فناوری‌های نوین را به‌عنوان محتوای آموزشی شناسایی می‌کند و بحث کردن در مورد روش‌ها و راه‌حل‌های جدید برای مشکلات کنونی در مقوله فرصت‌های شغلی قرار می‌گیرد. در بُعد انجام دادن، مقوله اقتصاد و سواد مالی بررسی شرکت‌های ثروتمند جهانی، تولید خدمت یا محصول مثلاً خوراکی‌های خانگی مثل پاپکرن یا آب‌میوه، بازیابی و ارائه خدمت یا محصول، برگزاری نمایشگاه برای والدین به‌منظور فروش محصولات دانش‌آموزان به‌عنوان محتوای آموزش کارآفرینی شناسایی شد. بازدید از نمایشگاه‌ها و فروشگاه‌های محلی و تحلیل مشاغل آن‌ها، تشکیل گروه‌هایی که علائق مشترک دارند برای راه‌اندازی کسب‌وکار در مقوله ارتباط قرار می‌گیرد و کار با نرم‌افزارها برای برنامه‌ریزی در مقوله برنامه‌ریزی. در نهایت ایده‌پردازی در زمینه محصولات و فناوری‌های تخیلی و فراتر از دسترس کنونی می‌تواند به‌عنوان محتوای آموزش کارآفرینی در بُعد نگرش و جهت تقویت خودآگاهی و اعتماد به‌نفس دانش‌آموزان مورد توجه واقع شود.

بحث و نتیجه‌گیری

در این تحقیق مدل مناسب ارائه محتوای برنامه درسی کارآفرینی در دوره ابتدایی با رویکرد تلفیقی ارائه شده است: این مدل از اجزای دانستن، مهارت و نگرش کارآفرینانه در دروس دوره ابتدایی (شامل 6 درس ریاضی، فارسی، علوم تجربی، مطالعات اجتماعی، تفکر و پژوهش، کار و فناوری) به‌منظور تلفیق تشکیل شده است. داده‌های به‌دست آمده از مصاحبه برای هر درس خوشه‌بندی شده و محتوا ضروری برای اینکه مفاهیم به‌صورت غیرمستقیم آموزش داده شوند استخراج شده است. با در نظر گرفتن اینکه هدف از آموزش دانش کارآفرینی در پایه ششم دبستان آشنایی با دنیای اقتصاد و کسب‌وکار و مسیرهای شغلی است، نتایج به‌دست آمده از پژوهش بیانگر آن است که

در کتاب ریاضی پایه ششم ابتدایی مفاهیمی همچون پول، ارزش پول در جامعه، مفاهیم اولیه اقتصادی که نیازمند محاسبه‌های ریاضیات است مانند قیمت، هزینه، درآمد، مالیات، سود می‌توان در جهت دستیابی به این هدف تاثیرگذار باشد و ذهن کودکان را برای محاسبه تراکنش‌های مالی پیرامون خود آماده کند. همچنین باید توانایی محاسبه قیمت تمام شده، هزینه، درآمد و سود را پیدا کنند. در درس فارسی دانش‌آموزان با انواع کسب‌وکار و انواع مشاغل آشنا شوند. همین‌طور داستان‌ها و ضرب‌المثل‌ها و حکایت‌هایی که در مورد کار و ارزش‌آفرینی آن در جامعه وجود دارد در کتاب فارسی گنجانده شود. در درس مطالعات اجتماعی تاریخچه به وجود آمدن مشاغل جدید می‌تواند مفید باشد. درس تفکر و پژوهش با بحث در مورد سبک زندگی افراد و لیست کردن وظایف کارکنان آن‌ها را با مقوله کسب‌وکار آشنا می‌کند. همچنین دانش‌آموزان باید در مورد دلیل کار کردن افراد و همچنین به وجود آمدن کسب‌وکارها و مشاغل گوناگون آگاهی به دست آورند. در درس کار و فناوری تاریخچه فناوری‌های نوین و همچنین سیر تکامل فناوری و تاثیر آن بر اقتصاد و همچنین بحث کردن در مورد ارایه راه‌حل برای مشکلات موجود و آموزش استفاده از نرم‌افزارهای محاسباتی مورد استفاده در کسب‌وکارها می‌بایست ارایه شود.

هدف از آموزش برای ایجاد مهارت کارآفرینی در پایه ششم دبستان توانا کردن افراد برای خلاقیت و نوآوری و توانایی برنامه‌ریزی، ارتباطات است. در راستای این هدف از دانش‌آموزان انتظار می‌رود در پایان دوره بتوانند برای مسائل مختلف ایده‌های نو ارایه دهند و همچنین با سایر دانش‌آموزان به صورت اثرگذار ارتباط برقرار کنند. در این راستا درس ریاضی که در آن مسائل ریاضی که به شیوه‌های مختلف قابل حل است، مطرح شده و می‌توان برای حل آن‌ها از تشکیل گروه استفاده کرد. در درس فارسی با نوشتن انشاء در مورد آینده شغلی و یا توضیح کسب‌وکار مورد علاقه دانش‌آموزان و همچنین تکمیل داستان‌های ناقص و اصول نگارش نامه‌های رسمی مسائل خلاقیت و ارتباطات را تقویت کرد. همچنین از طریق به نمایش کشیدن قصه‌ها و برنامه‌ریزی برای تمرینات و همچنین بداهه‌سازی در نمایشنامه‌ها دانش‌آموزان می‌توانند برای فعالیت خود برنامه‌ریزی کنند و نوآوری در بخش‌های متفاوت داشته باشند. همین‌طور در درس علوم تجربی از روش‌هایی که حیوانات به کار می‌گیرند تا مشکلات خود را با روش‌های خلاقانه حل کنند، توضیح داد. همچنین در کلاس درس در مورد سیر تکامل مواد مختلف در کره زمین و تبدیل آن‌ها به کالا برای برآورد کردن نیازهای مختلف بشر گفت‌وگو شود. در درس مطالعات اجتماعی از مخاطرات و دستاوردهای

کارآفرینان در هنگام راه‌اندازی کسب‌وکار مطالبی آورده شود. همچنین رایه پوستر و آگهی در مورد کالا یا خدمت موجب تقویت خلاقیت خواهد شد. در درس تفکر و پژوهش روش‌های ایجاد ارتباط اثرگذار با دیگران به دانش‌آموزان آموخته شود و با آن‌ها تمرین کرد که چنین مهارت‌هایی را در ارتباط با همکلاسی‌های خود به کار برند. روش‌های برنامه‌ریزی برای اجرای پروژه‌ها برای آن‌ها توضیح داده شود. در مورد مسائل راه‌اندازی نمایشگاه در مدارس برای فروش محصولات و نحوه حل آن‌ها از ایده‌پردازی خود دانش‌آموزان استفاده شود. جلسات طوفان مغزی به‌منظور رایه کالا یا خدمت جدید در غرفه‌های نمایشگاه‌های سالانه مدارس از روش‌هایی است که می‌توان استفاده کرد. در درس کار و فناوری به دانش‌آموزان علاقه‌مند و مستعد آموخت که چگونه برنامه‌های جدید برای موبایل ایجاد کرد و از طریق آن‌ها درآمد کسب کرد. نحوه استفاده از ایمیل برای ارسال و دریافت پیام به آن‌ها آموزش داده شود. راه‌اندازی وب‌سایت برای خبرهای اقتصادی و کسب‌وکار دانش‌آموزان مدرسه نیز از دیگر مواردی بود که کارشناسان آموزش به آن‌ها اشاره کردند. در این راستا بازدید از نمایشگاه فناوری‌های جدید مثلاً ال‌کامپ نیز می‌تواند مفید باشد. همچنین می‌توان دانش‌آموزانی که علاقه به یک کسب‌وکار خاص دارند را در گروه‌های مختلف قرار داد تا با هم در این راستا به فعالیت بپردازند.

بودن	
علاقه‌مندی به کارآفرینی، پیروی از داستان‌های آموزنده کارآفرینان، توسعه اعتماد به نفس و ابعاد وجودی انسان، دستیابی به مطلوب‌ها	
انجام دادن	دانستن
<ul style="list-style-type: none"> • خلاقیت و نوآوری و حل مسائل مالی و اقتصادی، توانایی برنامه‌ریزی، ارتباطات • محاسبه قیمت تمام شده محصول و سود و برنامه‌ریزی از طریق ریاضی • انجام آزمایش‌هایی که خلاقیت کودکان را تقویت می‌کند و بررسی الگوریتم برنامه‌ریزی حیوانات • بررسی اجمالی بحران‌های مالی در جامعه • رایه پوستر و آگهی در مورد محصول یا خدمت و ایده‌پردازی برای حل مشکلات کسب‌وکار و بحث راجع به تجارب خرید خانواده‌ها و برنامه‌ریزی شخصی • توانایی بررسی شرکت‌های ثروتمند جهانی • تولید کالا یا رایه خدمت یا مثلاً خوراکی‌های خانگی مثل پاک‌کن یا آبمیوه و بازاریابی و فروش آن در مدرسه و برگزاری نمایشگاه برای والدین به‌منظور فروش محصولات • بازدید از نمایشگاه‌ها و فروشگاه‌های محلی و تحلیل مشاغل آن‌ها • تشکیل گروه‌هایی که علایق مشترک برای راه‌اندازی کسب‌وکار دارند • استفاده از نرم‌افزارها برای برنامه‌ریزی 	<ul style="list-style-type: none"> • آشنایی با ارزش پول در جامعه و مفاهیم اولیه اقتصادی مانند پول، قیمت، هزینه، درآمد و سود و شیوه‌های حل مشکلات مالی راه‌اندازی کسب‌وکار • آشنایی با فرصت‌های شغلی برای افراد علاقه‌مند به رشته‌های متفاوت • زندگی کارآفرینان موفق در قالب داستان، ضرب‌المثل‌های مرتبط با مفاهیم کار، حکایت‌های مرتبط با مفهوم کار کردن • تکامل فناوری‌های عمده مانند دیجیتال و اینترنت • آشنایی با مشاغل مختلف یک کسب‌وکار • تجزیه و تحلیل موفقیت یا شکست در رایه محصول یا خدمت، لیست کردن وظایف مختلف کارکنان یک کسب‌وکار و تحلیل سبک زندگی افراد • رایه راه‌حل‌های نوین برای حل مشکلات موجود

شکل 3. پل دانستن، انجام دادن، بودن

هدف از تقویت بینش کارآفرینانه این است که در مدارس اعتماد به نفس و قدرت ریسک‌پذیری دانش‌آموزان تقویت شود. همان‌طور که در پل دانستن، مهارت و نگرش نیز نمایش داده شده است ایجاد نگرش در نتیجه در ارتباط با دانش و مهارت قرار دارد و پیچیده‌تر از دو مرحله دانش و مهارت است (شکل 3). با توجه به نظر دراکه و برنز در مورد گام‌های طراحی برنامه درسی تلفیقی پس از پایش و خوشه‌بندی استانداردهای موضوعی و ایجاد بافتی برای شناسایی این خوشه‌ها، می‌توان پل دانش، مهارت و نگرش را برای تلفیق موضوعات درسی ترسیم کرد که موضوع و مطلب در این سطح به وجود می‌آید. بدین ترتیب پل دانستن، انجام دادن، بودن به صورت شکل 3 می‌توان ترسیم کرد.

با این حال کارشناسان عقیده داشتند طرح مسائل هوش در درس ریاضی و همین‌طور ایفای نقش‌های متفاوت در فعالیت‌های گروهی و نمایشی و همین‌طور نمایش کارتون‌های مرتبط در درس فارسی می‌توان تا حدی این نگرش را در آن‌ها تقویت کرد. علاوه بر این بررسی نقش و ارزش کارآفرینان در اجتماع، اقتصاد خانواده و جامعه در درس مطالعات اجتماعی و در درس تفکر و پژوهش، صحبت کارآفرینان با دانش‌آموزان و در درس کار و فناوری طراحی لوگو و چاپ کارت تجاری می‌تواند بر روی شاخص‌های تقویت نگرش کارآفرینانه اثرگذار باشد.

کارآفرینی باید در نظام آموزشی کشورها وارد شود و ویژگی‌هایی که مربوط به کارآفرینان است در افراد از سنین پایین ایجاد و تقویت شود. در واقع وارد کردن مضامین کارآفرینی در کتاب‌های درسی می‌تواند بذریع ایجاد انگیزه کارآفرینی را در کودکان بارور کند. هدف هر آموزشی مبتنی بر محورهای دانستن، انجام دادن، بودن و زندگی با یکدیگر است (Zhao, 2014). در این تحقیق مشخص شد که برای آموزش کارآفرینی در دوره ابتدایی برای محورهای دانستن، بودن و انجام دادن چه مطالب و محتوایی در دروس این دوره می‌توان قرار داد. یادگیری و آموزش تلفیقی در مقایسه با آموزش تخصصی ویژگی‌اش آن است که یادگیری معنی‌دار و ماندگار می‌باشد. این تحقیق یافته‌های مهمی داشته است، از جمله مفهوم کارآفرینی که آن را به صورت غیرمستقیم و تلفیقی در دوره ابتدایی معرفی کردیم. مشخص کردیم که در هر کدام از دروس دوره ابتدایی چگونه می‌توان به آموزش کارآفرینی پرداخت تا با توجه به محدودیت عدم امکان اضافه شدن درس جدید به دوره ابتدایی مفاهیم کارآفرینی را آموزش داد.

این تحقیق نشان داد که در هر کدام از دروس دوره ابتدایی می‌توان مفاهیم کارآفرینی را به صورت تلفیقی آموزش داد. گزارش کمیسیون اروپا نیز آموزش کارآفرینی در بسیاری از کشورها را

در قبل از دبیرستان به صورت غیرمستقیم و تلفیقی بیان کرده است (کمسیون اروپا، 2016). چنانچه یافته‌های این تحقیق مورد توجه دست‌اندرکاران آموزش و پرورش قرار گیرد، دانش‌آموزان زودتر آمادگی شغلی پیدا می‌کنند و زمینه ورود به بازار کار راحت‌تر می‌شود (Faoite etal, 2006). هم‌اکنون ما نیازمند اقتصادی پویا هستیم که نوآور باشد که لازمه آن وجود افرادی است که توانایی‌های لازم برای کارآفرین شدن را دارا باشند. آموزش در شکل‌گیری نگرش، مهارت و فرهنگ کارآفرینانه افراد نقش اساسی ایفا می‌کند و ارایه یک برنامه درسی کارآفرینی می‌تواند به سیاست‌گذاران و مدیران اجرایی کمک کند تا این مهارت‌ها را از سنین پایین در افراد شکل دهند که برای توسعه فرهنگ کارآفرینانه بسیار حیاتی است. ضرورت انجام این پژوهش از دو منظر قابل تأمل است: یکی از منظر نظری و سازماندهی مواد و محتوا و دیگری از منظر الزامات و بایسته‌های پیش‌روی کشور در بُعد نظام آموزش ابتدایی. به عبارت دیگر این پژوهش دو نوع مشارکت و نوآوری دارد: یکی مشارکت نظری و توسعه مرزهای دانش در این حوزه و دیگری مشارکت عملی و ارایه مواد و محتوای برنامه درسی کارآفرینی به صورت تلفیقی در نظام آموزشی فعلی در دوره ابتدایی.

پیشنهاد‌های کاربردی

- 1- دوره ضمن خدمت کارآفرینی تلفیقی برای مدیران، مسئولان، مؤلفان، مدرسان و معلمان آموزش ابتدایی برگزار شود.
- 3- در برنامه درسی کارآفرینی در آموزش ابتدایی به منظور تربیت کودکانی که ویژگی‌های کارآفرینانه اهمیت بیشتری داده شود.
- 4- از نظرات استادان و اعضای هیات علمی در طراحی اهداف، مواد آموزشی، فعالیت‌های یادگیری، راهبردهای یاددهی - یادگیری، ارزشیابی، گروه‌بندی، زمان و فضا استفاده شود.
- 5- استفاده از روش‌های تدوین الگوی سازماندهی برنامه درسی کارآفرینی به روش تلفیقی به منظور اثربخشی بهتر برنامه‌های آموزشی در زمینه کارآفرینی.
- 6- استفاده از نتایج این تحقیق برای تلفیق کارآفرینی در سایر دروس و دوره‌ها.

پیشنهادها برای تحقیقات آینده

- 1- شیوه آموزش کارآفرینی به صورت تلفیقی در دوره‌های تحصیلی دیگر مورد پژوهش قرار گیرد.

- 2- در این پژوهش با الگوی یادگیری بلوم تحقیق انجام شده است. در صورتی که مدل‌های مختلفی از حیطه‌های یادگیری وجود دارند که می‌توان با استفاده از آن‌ها هم مورد ارزیابی و آزمون قرار گیرند.
- 3- به کارگیری انواع روش‌های تلفیق برای سازماندهی برنامه درسی از دوره دبستان تا دانشگاه‌ها حوزه مناسبی برای پژوهش است.
- 4- برای هر کدام از دروس دوره ابتدایی می‌توان تحقیقات مجزایی انجام داد تا به صورت ویژه مشخص شود که چه ظرفیت‌هایی برای ارایه مباحث کارآفرینی به صورت تلفیقی وجود دارد.
- 5- روش‌های یادگیری و یاددهی کارآفرینی تلفیقی برای دوره ابتدایی نیز از اهمیت بالایی برخوردار است که توجه کافی به آن معطوف نشده و توانایی خوبی برای پژوهش در این زمینه وجود دارد.

منابع

- آراستی، زهرا؛ حیدری، هومان؛ مبارکی، محمدحسن (1393)؛ ارزیابی اثربخشی روش آموزش کارآفرینی "سخنران میهمان" (مورد مطالعه: دانشجویان دانشکده کارآفرینی دانشگاه تهران)؛ توسعه کارآفرینی، 7 (3) سال هفتم، شماره سوم؛ ص 389-406
- برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران (1391). شورای عالی آموزش و پرورش
- عزیزی، محمد؛ احسان شفیع زاده؛ و اکبرزاده، نجمه (1392)؛ "شناسایی شایستگیهای کارآفرینانه مدیران دانشگاهی". توسعه کارآفرینی، 6 (2) دوره ششم، شماره دوم، ص 27-

53

- عزیزی، محمد؛ احمدپورداریانی، محمود (1392)؛ راهنمای معلم کارآفرینی؛ وزارت آموزش و پرورش

سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (1390)

- Drake, S.M., Burns, R.C. (2004). Meeting standards through integrated curriculum, Association for Supervision and Curriculum Development
- Entrepreneurship Education at School in Europe: National Strategies, Curricula and Learning Outcomes (2012); (<http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice>).
- European Commission/EACEA/Eurydice, 2012. *Entrepreneurship Education at School in Europe*. Eurydice Report. Luxembourg: Publication Office of The European Union.

- European Commission/EACEA/Eurydice, 2016. *Entrepreneurship Education at School in Europe*. Eurydice Report. Luxembourg: Publication Office of The European Union.
- Faoite, D., Henry, C., Johnston, K., & van der Sijde, P. (2006). Education and training for entrepreneurs: a consideration of initiatives in Ireland and The Netherlands. *Education and Training*, 45(8/9): 430-438.
- Fayolle, A. (2005). Evaluation of entrepreneurship education: behavior performing or intention increasing. *International journal of entrepreneurship and business*, volume 2, number 1/2005
- Filion, L.J. (1994). Ten steps to entrepreneurial teaching. *Journal of Small Business and Entrepreneurship*, 11(3) 68-78.
- Gasse, Y. (1985). A strategy for the promotion and identification of potential entrepreneurs at the secondary level. *Frontiers of entrepreneurship research* (pp. 538-559). Wellesley, MA: Babson College Center for Entrepreneurial Studies
- Güven, S. (2009). "New primary education course programmes and entrepreneurship." *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 1(1): 265-270.
- Hatten, T., (1997). *Small business: Entrepreneurship and beyond*. Upper Saddle River, NJ, Prentice Hall.
- Holt, David.H, (1992). *Entrepreneurship: new venture creation*. Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall.
- Lake, K. (2000). *Integrated Curriculum*, School Improvement Research Series
- Paço, A & Palinhas, M.J. (2011). Teaching entrepreneurship to children: a case study. *Journal of Vocational Education & Training*
- Shoemaker, Betty Jean Eklund. (1989). *Integrative Education: A Curriculum for the Twenty-First Century*, (ERIC Document Reproduction Service No. ED 311 602) Retrieved February 25, (2009), from ERIC
- Wright, T. S. and A. W. Gotwals (2017). "Supporting Kindergartners' Science Talk in the Context of an Integrated Science and Disciplinary Literacy Curriculum." *The Elementary School Journal* 117(3): 513-537.
- Zhao, Z. (2014). Revisiting the Four 'Pillars of Learning': Roles of the Pillars in the Reorientation and Reorganization of Curriculum [slide], dari http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/COPs_News_documents/201_4.